

Publicación: **Llengua & Literatura**, núm. 16
Autor: **Josep M. Domingo**
Fecha de aparición: **2005**

Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia
de Francisco Mª Tubino, prólogo de Pere Anguera, Urgoiti Editores, Pamplona, 2003, CXXI + 705 páginas

La idea que ens hem anat transmetent de la *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* de Francisco María Tubino (és a dir, *inter-nos*, «el Tubino») es que es tracta d'un fenomenal magatzem d'informació, però d'ús tan incòmode i, sobretot, tan suspecte, finalment, d'un (per dir-ho com Amade) «point de vue proprement espagnol» sobre l'afer¹ de què s'ocupa que al capdavant hem tendit a anar-lo deixant córrer.

En realitat, la *Historia* de Tubino (Madrid, Tello, 1880; de fet, precisa ara Anguera, va anar publicant-se, en fascicles, del final de 1879 a 1881), és el resultat treballós d'un projecte singular en el seu temps, tant per la seva ambició material com pel seu alè teòric. Un resultat, val a dir, excepcional, tant en clau espanyola com en clau catalana. Per dir-ho sintèticament: Tubino acudia a la demanda encara desatesa d'una historia de la literatura espanyola contemporània, imprescindible per a la fonamentació i cohesió de l'estat liberal; la intenció de bastir-la segons paradigmes positivistes i evolucionistes l'acarava amb l'emergent («renaixent») literatura catalana; de la qual s'ocupava tot procurant-ne, en definitiva, malgrat tot, una forma de sanció —de sanció progressista.

En efecte, Tubino, home d'interessos molt variats, duna capacitar de treball i de maniobra extraordinàries, deixeble d'Amador de los Ríos però no exactament historiador de la literatura (fins a la *Historia* que ens ocupa si més no), es decidí a centrar l'interès historicista i filològic que mobilitzava la preocupació identitària del discurs liberal en un programa personal de recerques de gran ambició, caracteritzat pel rigor teòric i l'exigència metodològica. En formava part una *Historia de la cultura ibérica contemporánea*² de què ja hom n'havia ofert algun tast (l'estudi de 1877 sobre *El romanticismo en España*) i que, cal pensar, havia d'acabar integrant-se al pla que detallava el pròleg del volum que ens ocupa: en l'horitzó d'una «historia española» «verdaderamente científica», es tractava de procedir a l'estudi de les «lenguas y dialectos ibéricos y de sus respectivas manifestaciones literarias». El «Proyecto de carta de las lenguas y dialectos ibéricos» premiat a l'exposició de París de 1878 n'havia estat un primer episodi (com, cal pensar, l'estudi esmentat sobre el romanticisme). I el següent era, tot just, la nostra *Historia del renacimiento literario*³ en la línia d'una genealogia i un estil intel·lectual inequívocs (Kant, Wilhelm von Humboldt, el krausista Giner de los Ríos, el positivisme, l'evolucionisme), calia prendre en consideració la totalitat variada de fenòmens (també els d'expressió catalana, dones) sense perdre de vista el sentir, la unitat (la «veritat»), que tots plegats constituïen. I la veritat que constituïen era ni més ni menys que la Renaixença no era sinó part del «total renacimiento de que España era teatro» a partir de l'«influjo de los hechos políticos acaecidos desde 1794 a 1814»⁴; un testimoni més de «los aumentos» de la «cultura nacional» que l'ordre liberal havia propiciat⁵; en definitiva, una «forma particular y circunscrita del total desarrollo de la civilización española en el presente siglo»⁶. No deixa de sorprendre, amb tot, l'interès i admiració de Tubino respecte de la «renovación literaria»

1. J. AMADE, *Bibliographie critique pour l'étude des origines et premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (Tolosa / París, 1924), p. 7.

2. Dóna aquest títol en F. M. TUBINO, *Fernán Caballero*, «La Academia» (Madrid), t. I (1877), p. 235. El mateix any, en un altre lloc, el títol és *La historia de la cultura de los pueblos peninsulares en el siglo XIX* (F. M. TUBINO, *El romanticismo en España*, «Revista Contemporánea», (Madrid), t. VII (gener-febrer 1877), p. 79 n.).

3. F. M. TUBINO, *Historia del renacimiento literario, [sic] contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (Madrid, 1880), p. 5; també en la p. 5 de la present reedició.

4. F. M. TUBINO, *Historia*, p. 122; ed. Anguera p. 101.

5. F. M. TUBINO, *Historia*, p. 7; ed. Anguera p. 7.

6. F. M. TUBINO, *Historia*, p. 636; ed. Anguera p. 532.

(«casi siempre informada por el espíritu moderno», puntualitzava) que era el renaixencisme⁷. És ben possible, com apunta Anguera, que actuessin d'incentiu particular les idees de Pers i Ramona i de Víctor Balaguer sobre els vincles entre Renaixença i liberalisme⁸. L'ascendent de Balaguer (que acabava de publicar un dels carreus de la seva tesi sobre la Renaixença, la *Historia política y literaria de los trovadores*, 1878-1879) deu ser, aquí, especialment rellevant. Com, potser, en un altre grau, els contactes de Tubino amb Abdó Terrades i Pompeu Gener. O, també, els vincles establerts amb catalans a propòsit de la revista «La Academia» (Madrid, 1877-1879), que Tubino dirigí, i que presta una atenció especial i sostinguda a temes nostres.

El cas és que el canvi de consideració que aquesta perspectiva de Tubino projectava, en principi, sobre la literatura catalana contemporània era espectacular. Recordem, per exemple, les reserves de gent com Francisco de P. Canalejas, per al qual el fenomen del «renacimiento» era, simplement, «el de una lengua y una poesía que protestan contra la ley general de la historia» (i per això tal «*renacimiento* de la literatura catalana con su antigua y peculiar inspiración es una *utopía* literaria»; o encara més: «el arte catalán, como arte nacional, no se restaura, porque no ha existido»⁹. O de Manuel de la Revilla, que, en 1876, apreciava que «la vida intelectual de Madrid supera en mucho a la de Barcelona, [...] que sólo ha producido una raquítica escuela de filosofía derivada de la escuela escocesa, ultra-católica y conservadora, y un grupo de imitadores de la poesía provenzal, más anticuados que el género que copian»¹⁰. Són unes reserves en què, de fet es projectava el desnonament que veus catalanes autoritzades (la de Piferrer, p. e.) havien fet públic feia anys de la literatura culta en català. Per a Tubino, en canvi, el «renacimiento» era una qüestió d'una «importancia» fora de dubte: perquè (precisava el prospecte de la *Historia*) resultava de tota evidència que l'observador imparcial de l'actualitat literària catalana es trobava davant un cúmul de «producciones que constituyen ya toda una literatura»¹¹. Davant de la qual Tubino es va imposar un pla de recerca sistemàtic que servís a una crítica personal —una crítica certament resistent a condescendències fàcils: vegeu, p. e., les pàgines que dedica a *L'Atlántida* verdagueriana, en el cap. XXV.

Els catalanistes van veure en l'anunci de l'empresa de Tubino un testimoni més de l'impacte exterior del renaixencisme, no cal dir: Tubino s'afegia a Paul Meyer, Charles de Tourtoulon, Edvard Lidforss o (no gaire més tard) Albert Savine. A més, en un context de preocupació per «dotar [el] renaixement d'una base sòlida e indestructible» (és a dir, de dotar-lo, entre altres coses, d'obres bàsiques de referència)¹², l'obra de Tubino adquiria un atractiu especial. Però, com sabem de seguida va venir el desencís —el de Tubino i el dels catalanistes. Al final de 1880 ja hi havia (en mots de Marià Aguiló) una «qüestió Tubino»¹³ que va anar eixamplant-se dels motius personals fins a la completa desacreditació de la *Historia*. Passava que, finalment, a mesura que el treball de camp havia immergit Tubino en la societat literària catalana, havia anat revelant-se-li la dimensió política del renaixencisme. Ell mateix va deixar-ho dit: «Desde que ahondamos en nuestro tema, hubo de revelársenos la existencia de problemas políticos ocultos bajo la aparente lenidad de la materia exclusivamente literaria»¹⁴. Dit altrament, havia anat revelant-se-li que qualsevol historia de la literatura és, consubstancialment, una acció sancionadora. És a dir, que eren tot just els catalans, *tout*

7. «La vigorosa resistencia del espíritu regional al castellano, especialmente en Cataluña, produce en la esfera literaria desde hace veinticinco años por lo menos resultados harto notables, que interesa por todo extremo conocer, medir y quilatar. Porque el movimiento intelectual en cuestión no está circunscrito —como muchos piensan— al campo puramente poético; no son exclusivamente producciones de mero pasatiempo las que el ingenio produce en la zona oriental de España desde el Pirineo hasta Murcia y Cartagena y en las islas a aquella más inmediatas. Un estudio intensivo y completo de esa renovación literaria —casi siempre informada por el espíritu moderno— demostraría que, al lado de los partos de la imaginación, piden sitio y respeto los frutos del análisis reflexivo y las obras didácticas, sin que se advierta en absoluto la falta de las labores eruditas y de las que rigurosamente implican un elevado criterio cienfífico. (F. M. TUBINO, *Importancia del renacimiento literario en Cataluña, Baleares y Valencia*, «El Tiempo» (Madrid), 15-VI-1879, p. [3], col. 2).

8. P. ANGUERA, Francisco María Tubino, un intelectual innovador y polifacético, próleg a F. M. TUBINO, *Historia del Renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (Pamplona, ed. de P. Anguera, 2003), ps. LV-LVI.

9. F. de P. CANALEJAS, *Estudios críticos de filosofía, política y literatura* (Madrid, 1872), ps. 71, 82, 88. Els fragments provenen d'un text de 1859, arran dels primers Jocs Florals de Barcelona; Canalejas, en la introducció al volum, puntualitzava: «Es un contentamiento para mí advertir hoy que pienso como pensaba, que juzgo como juzgué, y que en 1871 son mis aspiraciones y creencias las mismas que en 1858» (p. V).

10. M. de la REVILLA, *Críticas*, 2ª série (Burgos 1885), ps. 34-35.

11. Apud, P. ANGUERA, *Francisco María Tubino*, citat, p. LXIII.

12. ¿*Qué fem?*, «L'Aureneta» (Buenos Aires), 9-III-1879, p. 529.

13. Sic en un post scriptum de Marià Aguiló en carta de Plàcid Aguiló a Tomás Forteza de 2-XI-1880 (apud M. TOMÁS, *Notes sobre la Renaixença i els seus orígens*, «Recerques», 9 (1979), p. 151 n. 43). Hi al·ludeix P. ANGUERA, *Francisco María Tubino*, citat, p. LXXVII.

14. F. M. TUBINO, *Historia*, p. 709; ed Anguera p. 599.

court, aquells que eren legitimats per la renaixent literatura catalana. La *Historia* va anar reconvertint-se, aleshores, en una denúncia esverada del moviment que s'havia proposat d'estudiar amb tanta pretensió i miraments científics. I la seva cotització, com deia, i el crèdit mateix que havia merescut Tubino, es van erosionar. Cinc anys després Núñez de Arce clamava contra «el aniquilamiento de nuestra gloriosa España»¹⁵. I, constatava Josep Yxart, «el mundo político actual se halla interesado en no conceder importancia alguna a un movimiento que le es adverso»¹⁶.

Un segle i quart després de la publicació del primer fascicle de la primera edició, arriba una reedició de la *Historia* de Tubino a cura de Pere Anguera, que signa un extens i molt ben documentar pròleg. Apareix en el catàleg d'Urgoiti Editores, de Pamplona, dins la col·lecció «Historiadores», dirigida per Ignacio Peiró Martín, professor de la Universitat de Saragossa i especialista significat en història de la historiografia —autor, p. e., de *Los guardianes de la Historia. La historiografía académica de la Restauración* (1995)¹⁷. Una col·lecció, aquesta que acull la *Historia* de Tubino, de programa ambiciós, dedicada a la reedició d'obres clau de la historiografia espanyola contemporània¹⁸. L'ocasió ha propiciar el rescat necessari d'una figura clau de la cultura espanyola de la segona meitat del segle XIX, obliterated per la seva polifacètica heterodòxia, i d'una obra, la *Historia*, que, a banda de la seva peculiar circumstància (és, de fet, com ja va ponderar Joan Sardà, la primera història de la literatura catalana contemporània pensada i oferta com a tal)¹⁹, continua mostrant-se útil com a font d'informació i com a material per a la reflexió sobre la literatura catalana coetània.

És mèrit (doblat d'audàcia, ateses les proporcions de l'obra) d'Urgoiti Editores i de Pere Anguera de fer-ho, tot plegat, visible amb una quota d'eficàcia i competència elevades. L'esplèndid pròleg amb què Anguera obre el volum (*Francisco María Tubino, un intelectual innovador y polifacético*, ps. VII-CVI) és sens dubte, ara, la veritable peça de referència sobre el periple vital i intel·lectual de Tubino: es tracta d'una minuciosa reconstrucció bastida a partir d'una extensa consulta de fonts i d'un coneixement sòlid dels textos de l'autor. Quant a la *Historia* exactament, Anguera s'ocupa en especial de precisar-ne la gestació, tot detallant les relacions catalanes de Tubino que hi feien suport, i de documentar-ne l'impacte immediat. En un i altre cas les clàries que aporta són de gran interès: la *Historia* deixa de ser el bolet extraordinari que aparenta i pren cos com la veritable peça major en què conflueixen diverses línies de força d'uns corrents de pensament, disciplines i estímuls intel·lectuals usualment marginalitzats: el regeneracionisme liberal, el federalisme (a notar la publicació, el 1877, de *Las nacionalidades*, de Pi: un gran pretext per renovar-hi l'atenció)²⁰, la «ciència» antropològica, la lingüística dita «moderna»²¹, el rigor i la resolució positivistes (enfront de l'«indeterminismo» característic del krausisme)²². Altrament, Anguera prioritza la descripció dels continguts explícits de la *Historia* sobre qualsevol altre tractament, i es deté especialment en la «cuestión de la lengua», tot puntualitzant les apreciacions, sovint estrabul·lades, de Tubino amb altres de coetànies i amb l'estat actual dels estudis al respecte. Valia la pena, també, insistir en el valor singular d'aquesta *Historia* en el lent

15. En el discurs a l'Ateneo de Madrid de 8-XI-1886. Sobre la polèmica entre Núñez de Arce, Almiral i Mañé i Flaquer, H. HINA, Castilla y Cataluña en el debate cultural, 1714-1939. *Historia de las relaciones ideológicas catalano-castellanas*, versió castellana de R. Wilshusen (Barcelona, 1986), ps. 227-232.

16. J. YXART, *El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, [II] (Barcelona, 1887), p. 60.

17. O coautor, amb Gonzalo PASAMAR ALZURIA, d'un *Diccionario de historiadores españoles contemporáneos* (Madrid, 2002).

18. P. e., hi ha aparegut el *Discurso preliminar de la Historia general de España*, de M. Lafuente, en ed. de J. S. Pérez Garzón; les *Literaturas europeas de vanguardia*, de G. de Torre, en ed. de J. L. Calvo Carilla; l'*Etnología de la Península Ibérica*, de Bosch Gimpera, en ed. de J. Cortadella, o el *Juan II de Aragón*, de Vicens Vives, en ed. de P. Freedman i J. M. Muñoz i Lloret. Consten en preparació, entre altres títols, la *Obra histórica completa*, de J. Valera, en ed. de L. Romero Tobar, *Lo catalanisme*, d'Almirall, en ed. de B. de Riquer, o *De los trovadores en España*, de Milà, en ed. de M. de Riquer.

19. S. [J. SARDÀ], *Novas bibliográficas*, «La Renaixensa», any X (1880), t. I, p. 560. Veg. C. ROMERO MUÑOZ, *Breve historia de las historias de la literatura catalana*, «Rassegna Iberística» (Venècia), 17 (1983), ps. 3-34 (ps. 6-11).

20. *Las nacionalidades*, de Pi i Margall, deu ser, és clar, un estímul decisiu par a la *Historia* de Tubino. Veg. en F. M. TUBINO, *Bibliografía*, «La Academia» (Madrid), t. I (1877), p. 192, una nota sobre *Las nacionalidades* («Importantisima obra de ciencia política y de filosofía de la historia, llamada a suscitar vivas controversias», en diu). Cal recordar que Tubino va ser autor de *Patria y federalismo* (Madrid, 1873), es refereix, allí, per cert, a «nuestro amigo Sr. Pi y Margall» (p. 165).

21. Veg. J. VINSON, *La lingüística moderna*, «La Academia» (Madrid), t. I (1877), ps. 86-87.

22. L'expressió, a propòsit d'un discurs del krausista F. de P. Canalejas, en *Ateneo Científico, Literario y Artístico de Madrid*, «La Academia» (Madrid), t. I (1877), p. 15b. L'autoria de l'article deu correspondre a Tubino.

artesanat, al llarg del XIX, d'una disciplina, la història literària, característica del segle. Valor singular, també, quant a la literatura catalana de què s'ocupa: Tubino apunta una hipòtesi sobre la Renaixença (el seu caràcter elitista, d'imposició «des de dalt»; la seva espanyolitat), n'esbossa un cànon (en què destaca l'estelaritat de Víctor Balaguer). En definitiva, com Menéndez Pelayo (que creia que la *Historia* resultava «más digna de aprecio por sus noticias que por sus juicios») ²³, Anguera conclou la conveniència de «considerar de interés la información y discutible o recusable la interpretación» (p. cv). A propòsit de l'activa crítica d'Anguera, és d'advertir, i elogiar, l'estrènia motivació pedagògica que, pensada per a l'hispanòfon llec en temes catalans, que se suposa que és el destinatari tipus de l'edició, habita i anima el discurs del prologuista. Complementa la introducció d'Anguera una esplèndida *Bibliografía de Francisco María Tubino* (ps. CVII-CXXI), elaborada per Xavier Ferré i Trill, que millora ostensiblement la que va preparar Matilde Revuelta, publicada el 1989 ²⁴.

Els esforços d'Anguera, Ferré i els editors Urgoiti (que han fabricat un volum d'una notable dignitat material, amb il·lustracions i índex onomàstic ²⁵ inclosos) tenen, lamentablement, la mala companyia d'un tractament del text inadequat. Sembla que l'opció sensata, havent decidit de compondre el text de nou, era d'encomanar a algú competent la cura del text: algú que, més enllà dels errors de què adverteix Anguera (ps. CIII-CIV), hagués filtrat i indicat els nombrosos (i explicables, altrament) lapsus de l'edició original ²⁶. I, sobretot, que hagués sabut com sortir-se'n, d'editar textos catalans del XIX. Perquè, de fer, ara que comencem a tenir una certa jurisprudència en aquests afers, les raons que exposa la «Nota sobre la edición» (p. 3) són francament absurdes i, doncs, impresentables. En qualsevol cas, salta a la vista que és de lesa incoherència la decisió de normativitzar el text en espanyol i deixar de fer-ho en els fragments citats en català. Per malt que n'hi hagi exemples recents ²⁷. A banda que és fer-nos, davant del destinatari de què parlàvem, que tants miraments ens imposa, un ben flac favor. Una edició facsimil, atès que els textos catalans havien de quedar com estaven, hauria evitat aquests maldecaps. I, ben pensat, hauria estar preferible. Amb tot, el mèrit i els beneficis d'aquesta oportuna recuperació són fora de dubte: l'ambició i el rigor amb què es pensà la *Historia* i, malgrat tot, la utilitat dels resultats que oferí fan que aquesta edició, com diu Anguera, no representa cap «vano ejercicio de arqueología erudita» (p. CV).

23. M. MENÉNDEZ PELAYO, Prólogo a J. RUBIÓ Y ORS, *Lo Gaiter del Llobregat. Poesías*, II (Barcelona, Est de Jaume Jepús, 1889), p. VIII.

24. M. REVUELTA TUBINO, *Un académico olvidado: Francisco María Tubino, a los cien años de su muerte (1833-1888)*, «Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando» (Madrid), 68 (1989), ps. 59-101; la bibliografia en ps. 77-88. Caldria incloure en la bibliografia de Ferré el *Discurso de D. F. M. Tubino, individuo de número de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, leído ante esta corporación en la sesión pública inaugural de 1879*, dins *Resumen de las actas y tareas de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando durante el año académico de 1878* [sic] [...] (Madrid, 1879), ps. 45-70; en l'esmentada bibliografia de M. Revuelta aquest treball apareix intitulat *El realismo en el arte* (M. REVUELTA TUBINO, *Un académico olvidado*, citat, p. 84).

25. Però només antroponomàstic: un major detall, atès el volum d'informació sobre institucions i obres literàries concretes, l'hauria fet més útil.

26. P.e., Maria de «Belloc» és Maria de Bell-lloc; «Perozzini» és Pirozzini; «Vives y Cerdá» és Pere N. Vives i Cebrià; o el «Klospot» de la p. 109 (sic en la primera ed., p. 130) és, naturalment, el poeta Klopstock.

27. És el cas, p.e., de l'únic volum aparegut de l'*Obra completa* de Josep Yxart (1995).